

UOT 373.3/5.

Fidan Xəyyam qızı İsmayılova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

AZƏRBAYCAN TARİXİ TƏDRSLƏRİNDƏ NƏSİRƏDDİN TUSİ İRSİNDƏN İSTİFADƏ

Фидан Хайям гызы Исмаилова
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАСЛЕДИЯ НАСИРАДДИНА ТУСИ В ОБУЧЕНИЕ ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Fidan Khayam Ismaylova
State Pedagogical University of Azerbaijan

USE OF THE HERITAGE OF NASIRADDIN TUSI IN TRAINING HISTORY OF AZERBAIJAN

Xülasə: Tarixən Azərbaycan zəngin keçmişə, eləcə də təhsil ənənələrinə malik olmuşdur. Bu gün də respublikamızda ardıcıl və sistemli təhsil islahatları davam etdirilir. Tusinin pedoqoji irsi gənc nəslin təlim və tərbiyəsində qeyri-məhdud potensiala malikdir. Bu irsin araşdırılması vahid didaktik sistem yaradılmasına, yüksək məənəviyyətli şəxsiyyətin formalaşmasına, şəxsin tərbiyə potensialından yaradıcı istifadəni və müəllimə humanist tərbiyənin aşılmasını təsdiq edən şagirdlərin xüsusiyyətlərinə differensial təsir edilməsinə, ümümbəşər dəyərlərə yönələn şəxsiyyətin sosiallaşmasına geniş imkan verir.

Açar sözlər: *milli kurikulum, Azərbaycan tarixinin tədrisi, N. Tusinin pedaqoji baxışları, iş formaları, təlim metodlar, təlimin məqsədi.*

Резюме: Исторически сложилось так, что Азербайджан всегда имел богатое прошлое, а также традиции образования. И сегодня в нашей республике продолжают последовательные и систематические реформы образования. Педагогическое наследие Ходжа Насреддина Туси, позволяет создать целостную дидактическую систему формирования высоконравственной личности, дифференцированного влияния на свойства воспитуемых, подтверждающих возможности творческого использования воспитательного потенциала личности и учения педагога в гуманистическом воспитании, социализации личности с ориентацией на общечеловеческие ценности.

Ключевые слова: *национальный курикулум, преподавание истории Азербайджана, педагогические взгляды Н.Туси, формы работы, методы обучения, цель обучения.*

Summary: Historically, Azerbaijan has always had a rich past, as well as a tradition of education. And today consistent and systematic reforms of education are continuing in our republic. The pedagogical heritage of Khoja Nasreddin Tusi allows to create an integral didactic system for the formation of a highly moral personality, a differentiated influence on the properties of those who are being educated, which confirm the possibilities for the creative use of the educational potential of the individual and the teacher's teaching in humanistic education, socialization of the individual with an orientation toward universal human values.

Keywords: *national curriculum, teaching of the history of Azerbaijan, pedagogical views of N. Tusi, forms of work, training methods, purpose of the training.*

Bu gün təhsilə məqsəd kimi yox, inkişafın davamlılığını təmin edəcək biliklərin, dəyərlərin, davranışın və həyat tərzinin dəyişdirilməsi-

nin əsas mexanizmi kimi baxılır. Həyata keçirilən milli kurikulum islahatları da məhz bu məqsədin reallaşmasına xidmət edir. Kurikulum sə-

nədi bu gün yeni xarakter, məzmun və mahiyyət daşıyır. Azərbaycanda hafizə məktəbinin tərəkür məktəbinə çevrildiyi bir vaxtda yeni təlim standartlarının, təlim strategiyalarının, qiymətləndirmə mexanizmlərinin reallaşdırılması prioritet məsələ kimi qəbul olunmuşdur.

“Azərbaycan tarixinin tədrisi şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində, vətəndaşlıq mövqeyinin müəyyənləşməsində olduqca mühüm rola malikdir. Azərbaycan tarixi üzrə fənn kurikulumunun tətbiqi bütün bu keyfiyyətləri şagirdlərə aşılamağa imkan verən sənəddir. Bu fənnin tədrisi Azərbaycanın sosial, iqtisadi, mədəni və siyasi inkişaf tarixini ardıcılıqla izləməklə, bu inkişafın xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə, müqayisə etməyə, hadisə və proseslərdən nəticə çıxarmağa, beləliklə, şagirdlərin cəmiyyətə inteqrasiya olmaq vərdişlərinə yiyələnməsinə kömək edir” (1, 4).

Azərbaycanda mədəniyyət və təhsilin inkişafı, tədris və tərbiyənin nəzəriyyə və praktikasi keçmiş nəslin təcrübəsinə əsaslanır. Belə ki, bir çox maarifçilik ideyaları Şərqi Mütəfəkkirlərinin dolğun düşüncələrinə əsaslanır. Bu nöqteyi-nəzərdən insanın tərbiyə və inkişafı ilə bağlı baxışların obyektiv qiymətləndirilməsi, eləcə də Nəsirəddin Tusinin əsərlərində pedaqoji düşüncənin inkişafı haqqında ümumi qanunauyğunluqların aşkar olunması, pedaqogika tarixi üçün böyük elmi və praktik maraq doğurur. Pedaqogikanın tarixində N. Tusi yaradıcılığının mənəvi-pedaqoji konsepsiyasının formalaşmasına kömək edən sosial-pedaqoji, tarixi və ədəbi əsasları müəyyənləşdirilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, N. Tusinin fəlsəfi və pedaqoji baxışları İran, Tacikistan və digər şərq alimləri tərəfindən də tədqiq və təhlil edilmişdir. Onların monoqrafiya və kitablarında N. Tusinin pedaqoji ideyalarına qismən toxunulsa da, bu ideyalar kifayət qədər tədqiq olunmamışdır.

“Ensiklopedik hərtərəflilik və bilik həcmi N. Tusi elmi düşüncə tərzinin ən mühüm xüsusiyyətləridir. Yalnız yüksək təhsilli, tərbiyəli, istedadlı, qeyri-adi bir zəkaya və natiqlik bacarığına malik bir insanın qələmindən, etika və estetikə, fəlsəfə və tərbiyəyə həsr edilmiş "Əxlaqi-Nəsir" kimi bir ölməz əsər çıxara bilərdi” [2, 238]. Bu əsərdə “... N. Tusi pedaqoji görüşlərini, təlim və tərbiyənin məqsədi, məzmunu,

vəzifələri və üsullarına dair fikirlərini geniş açıqlamağa çalışmışdır. Müəllif insan xarakterinin və əxlaqi keyfiyyətlərinin yenidən tərbiyə vasitəsilə dəyişdirilməsinin mümkünlüyünü təsdiq edirdi. Bununla da o, tərbiyə prosesində özünütərbiyənin rolunu yüksək qiymətləndirirdi” (3, 130-138). Eyni zamanda görkəmli pedaqoq “tərbiyə etməyin, yenidən tərbiyə etməkdən asan olduğunu göstərərək, erkən tərbiyə etməyə də xüsusi əhəmiyyət vermişdir” [4, 162].

N. Tusinin pedaqoji irsinin təhlili göstərir ki, təlimin təşkilat formaları, məqsədləri, şagirdlərin tərkibi, keçirilmə yeri, məşğələlərin müddəti, müəllimin və şagirdlərin fəaliyyətinə dair tövsiyələri bu günlərimizdə də səslənir. N. Tusi hesab edirdi ki, “... müzakirə təlim metodu kimi müəyyən bir məsələ ilə bağlı fikir mübadiləsinə əsaslanır, həm də bu fikirlər iştirakçıların şəxsi münasibətlərini əks etdirir və ya başqalarının baxışlarına əsaslanır. Bu metoddan istifadə o zaman məqsədəuyğundur ki, şagirdlər müəyyən dərəcədə yetkin və müstəqil düşüncəyə malikdirlər, öz baxışlarını müdafiə edir, sübuta yetirir və əsaslandırma bilirlər” (4, 172). Yaxşı keçirilmiş müzakirə təhsil və tərbiyə cəhətdən böyük əhəmiyyətə malikdir: o, problemi daha dərindən başa düşməyi, öz mövqeyini müdafiə etməyi, başqalarının fikirləri ilə hesablaşmağı öyrədir.

Azərbaycan tarixinin tədrisində N. Tusi irsi, V sinifdə “Azərbaycan mədəniyyətinin oyanışı” (1, 64-65) və “Marağa rəsədxanası” (1, 68-69), VII sinifdə “İntibah mədəniyyəti”, “Yadellilər mədəniyyətimizin inkişafını dayandıra bilmədi” mövzularında öyrədilir. Nümunə olaraq V sinifdə “Marağa rəsədxanası” mövzusunda 7 mərhələli fəal dərslər keçirilməsinə nəzər salmaq.

Dərsin məqsədi: 1) Marağa rəsədxanasının yaradılmasını zəruri edən səbəbləri izah edir – 5.1.1.; 2) Marağa rəsədxanasının və kitabxanasının mədəniyyətin və elmin inkişafındakı rolunu dəyərləndirir – 5.1.2.; 3) «N. Tusi böyük elm və dövlət xadimidir» adlı kiçik esse yazır – 4.1.2.

I mərhələ: motivasiya, problemin qoyulması. Şagirdlərin diqqəti sinif otağında qoyulmuş qlobusa, onun nə üçün lazım olmasının müəyyənləşdirilməsinə yönəldilir. Bu yolla problem ortaya gətirilir.

– Nə üçün Marağa rəsədxanası dünyada ən yaxşı rəsədxana hesab olunurdu?

II mərhələ: tədqiqatın aparılması. Şagirdlərin sadə fikirlərini və ilk məlumatlarını dinlədikdən sonra onlara Marağa rəsədxanası, «N. Tusi kitabxanası», «Astronomiya elmi», «ilk ulduz qlobus», «ictimai xadim» «Elxanilər sarayı», «elmi əsərlər» kimi söz və söz birləşmələri təklif edilir. Şagirdlər bu sözlərdən istifadə etməklə yarım səhifəlik esse yazırlar. Hekayədə istifadə edilən yeni sözlərin mövzu ilə bağ-

lı olub-olmaması əhəmiyyət daşıyır. Tapşırıq yerinə yetirilir.

III mərhələ: məlumatın mübadiləsi. Qruplar öz essələrini oxuyurlar. Şagirdlərə həmin mövzu üzrə dərslik mətnini oxumaq təklif olunur. Qruplar mətni, dərsliyin 73-cü və 74-cü səhifəsindəki şəkilləri və onlara təqdim olunmuş əlavə materialları araşdırır, müəyyən etdikləri məlumatları öz essələri ilə müqayisə edirlər. Şagirdlərə aşağıdakı cədvəli doldurmaq tapşırılır:

Bilirəm	İstəyirəm biləm	Öyrəndim

IV mərhələ: məlumatın müzakirəsi. Cədvəllər lövhədən asılır və qruplar tərəfindən müzakirə olunur, aydın olmayan məsələlər dəqiqləşdirilir. Bu məqsədlə müəllim şagirdlərə istiqamətverici suallarla müraciət edir:

– N. Tusi «Elm və müdriklik evi» adlanan zəngin kitabxananı nə üçün yaratmışdı?

– Marağa rəsədxanasında hazırlanmış ulduz qlobusu hazırda harada saxlanılır?

– N. Tusinin adı necə əbədiləşdirilmişdir?

V mərhələ: nəticə və ümumiləşdirmə. Dərsin sonunda N. Tusinin yaratdığı rəsədxananın və kitabxananın elmin inkişafında oynadığı rolunu ümumiləşdirilir: rəsədxanada istifadə olunan çoxlu cihazlardan bəzisinin rəsədxananın

özündə ixtira olunması, ondan dünyanın bir çox ölkələrində istifadə olunması, yaradılmış zəngin kitabxana Azərbaycan elminin və mədəniyyətinin inkişafında bu rəsədxananın misilsiz rolu olduğunu təsdiq edir.

VI mərhələ: yaradıcı tətbiqetmə və ya ev tapşırıqları. «Soruşma Vətən sənin üçün nə edib, soruş ki, sən Vətən üçün nə etmişən?» fikri N. Tusinin fəaliyyəti ilə yazılı şəkildə əlaqələndirilir. Bu məqsədlə şagirdlərə N. Tusi haqqında esse yazmaq tapşırılır.

VII mərhələ: refleksiya və qiymətləndirmə. Qruplar təqdim olunmuş cədvəldəki meyarlar əsasında bir-birinin işini qiymətləndirirlər.

Qiymətləndirmə meyarları	5	4	3	2	1
Marağa rəsədxanasının yaradılmasını zəruri edən səbəbləri izah etmə					
Marağa rəsədxanasının və kitabxanasının mədəniyyətin və elmin inkişafındakı rolunu dəyərləndirmə					
«N. Tusi böyük elm və dövlət xadimidir» adlı kiçik esse yazma					

Tusinin pedaqoji ideyalarını araşdırarkən, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ümumi təhsilin səmərəliliyi müəyyən dərəcədə təkcə tədris-təlim metodları ilə deyil, həm də onun təşkili formaları ilə də müəyyən edilir. Məhz bu formalarda təhsilin məzmunu, məqsədi, tapşırıqları və təlim metodları reallaşdırılır. N. Tusinin pedaqoji baxışlarında təliminin əsas məqsədini şagirdlərin intellektual inkişafı təşkil edirdi. O, öz əsərlərində bacarıqlı uşaqları müəyyənləşdirmək üçün pedaqoji amillərin müəyyən edilməsi, on-

ların intellektual qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək yollarını təklif edirdi. Buna görə də N. Tusinin pedaqoji irsinin hərtərəfli tədqiq edilməsi gələcəkdə də müasir və aktual olaraq qalacaqdır.

Problemin aktuallığı: N. Tusinin pedaqoji və didaktik ideyaları təhsil və tərbiyə sistemi problemlərinin həllinə; qismən təhsilin məzmununun təkmilləşdirilməsinə; pedaqoji mədəniyyətin tədris prosesi-nə tətbiq edilməsinə; unudulmuş tədris metodlarından istifadə olunmasına və s. kömək edir.

Azərbaycan tarixi tədrislərində Nəsirəddin Tusi irsindən istifadə

Problemin elmi yeniliyi: Müəyyən edildi ki, N. Tusi hələ öz dövründə təlim prosesinə şagirdlər ilə diskussiya metodunu tətbiq etmiş, bu da öz növbəsində onun məktəblilərə münasibətdə demokratik baxışlarını sübuta yetirir.

Problemin praktik əhəmiyyəti: N. Tusinin pedaqoji irsi vahid didaktik sistem yaradılmasına,

yüksək mənəviyyətli şəxsiyyətin formalaşmasına, şəxsin tərbiyə potensialından yaradıcı istifadəni və müəllimə humanist tərbiyənin aşılmasını təsdiq edən şagirdlərin xüsusiyyətlərinə diferensial təsir edilməsinə, ümumbəşər dəyərlərə yönələn şəxsiyyətin sosiallaşmasına geniş imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Musayeva O., Hüseynova L., Cabbarov H. Azərbaycan tarixi - Ata yurdu: Müəllim üçün metodik vəsait, V sinif. Bakı: Təhsil, 2015.

2. Ибрагим Т.И., Сагадеев А.В. ат-Туси. В кн.: Ислам: Энциклопедический словарь. М.: Наука, 1991.

3. Мусульманкулов Р. Литературно-эстетические взгляды Насириддина Туси / Актуальные проблемы философской и общественной мысли зарубежного Востока. Душанбе, 1983.

4. Nəsirəddin Tusi. "Əxlaqi-Nasiri". Fars. tərc.ed. Rəhim Sultanov. Bakı: Lider, 2005.

E-mail: fidas_ismaylova@inbox.ru

Rəyçilər: tarix e.dok., prof. O.B. Sultanov, ped.ü.elm.dok., prof. M.M. Əmirov,

Redaksiyaya daxil olub: 06.03.2018